

AGENDA

1. Amersfoort: tentoonstelling „Jan Versnel, fotograaf van de ruimte”

In De Zonnehof is nog tot 25 april een overzichtstentoonstelling te zien over het werk van Jan Versnel, één van de bekendste Nederlandse architectuurfotografen. In veertig jaar heeft Versnel ca. 200.000 opnamen gemaakt van de Nederlandse na-oorlogse architectuur. Naast architectuur en industriële fotografie legde Versnel zich toe op reclamefotografie voor meubelindustrieën. De tentoonstelling omvat ca. honderd werken. Naast een bijzondere selectie hieruit is een reportage te zien, die Versnel maakte van het VROM-gebouw in Den Haag. Ter gelegenheid van de expositie verschijnt een speciale editie in de Zonnehofreeks over het werk van Versnel.

De Zonnehof, Zonnehof 8, Amersfoort.

Geopend: di.-za. van 10.00-17.00 uur, zo. van 13.00-17.00 uur.

2. Activiteiten Nederlands Elektriciteitsmuseum Nijkerk 1994

De NEM heeft voor 1994 de volgende activiteiten op het programma staan:

- 4 juni 1994: technische oudhedenbeurs, van 9.00-16.00 uur.
- 6 augustus 1994: technische oudhedenbeurs, van 9.00 tot 16.00 uur.

Voor beide beursdagen deelname alleen mogelijk na aanmelding (uiterlijk 1 week voor betreffende beursdag).

- 27 november 1994: verkoop overtollig museummateriaal. Bezichtiging van 10.00 tot 13.00 uur, aanvang verkoop 13.30 uur.

Voor de verkopen is telefonische aanmelding noodzakelijk. Inlichtingen/aanmelding: tel. 03494-59220.

3. Reuver: tentoonstelling „Van pannesjop tot kleiwarenindustrie”

In de weekends van 28/29 mei en 4/5 juni is in het Limburgse Reuver een expositie te bezichtigen over verleden en heden van de keramische industrie in de regio Belfeld/Beesel/Reuver e.o.

Centraal zal de ontwikkeling van de keramische industrie staan, met het accent op plaatselijke bedrijven uit Beesel, Reuver, Swalmen en Belfeld. De ontwikkeling van de Midden-Limburgse keramische industrie was van groot belang voor de algehele ontwikkeling van deze bedrijfstak. De expositie wordt mede georganiseerd door het Limburgs Museum, het Museum voor Industrie en Samenleving en de Stichting Historie Grofkeramiek.

- Plaats: een loods van Kleidakpannenfabriek Nederland, Molenweg 10 te Reuver.
- Geopend: za. 28 mei en za. 4 juni van 14.00-18.00 uur; zo. 29 mei en zo. 5 juni van 11.00-17.00 uur.

4. SEKI-congres „Europese industrie in de kunst”

SEKI, de Stichting Europese Kunst en Industrie, organiseert op 8 oktober 1994 een internationaal congres in het Nederlands

Textiel Museum te Tilburg. Diverse sprekers zullen het congressthema „European Industry in Art” belichten. Tijdens het congres kan men het museum bekijken; ook zijn er rondleidingen over de expositie „Bedrijf verbeeld”.

Info: SEKI, Krimkade 27, 2251 JV Voorschoten.

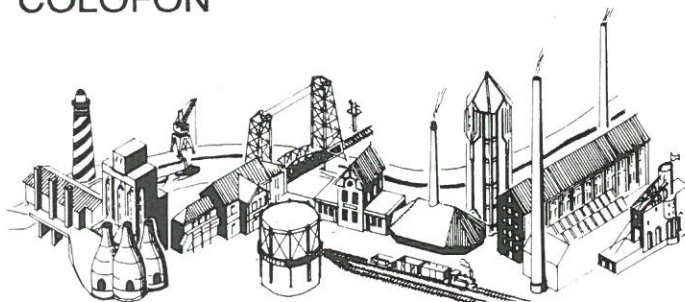
Tel./fax: 071-616168.

AAN ONZE LEZERS

Bij dit nummer van Industria treft u ter kennisname aan een exemplaar van „De Brugrail”, huisorgaan van het Spoorwegmuseum in Utrecht.

De redactie

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de 50 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt ± zesmaal per jaar en staat onder redactie van:

H. P. G. de Boer, W. F. Jansen Wz. en A. J. Klut.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Händel-
laan 109, 8031 EH Zwolle (samensteller).

Kopij voor Industria 1994 no. 3 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 mei 1994.

Sekretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 26,- voor de jaargang 1994 op Postbankrek.nr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE)

Op 22 december 1993 vond in Den Haag de oprichting plaats van de Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE). De stichting is een voortzetting van de voormalige Haagse Werkgroep voor Monumenten van Bedrijf en Techniek van de Historische Vereniging Die Haghe. De SHIE richt zich, behalve op Den Haag, mede op de regio, voor zover deze niet gedekt wordt door andere industrieel-archeologische organisaties. Ook wat betreft het werkterrein is ten opzichte van de werkgroep MBT gekozen voor een ruimere definitie van industrieel erfgoed. Naast bedrijfspanden zal er nadrukkelijk aandacht worden besteed aan onder meer archivalia, bedrijfsproducten en reclame-uitingen. Dit alles mede geplaatst in de tegenwoordige context, dat wil zeggen dat er ook oog is voor actuele ontwikkelingen op industriegebied en voor de huidige bedrijven in de regio.

Vereniging voor Industriële Archeologie Zuid-Holland (VIAZ)

De Vereniging voor Industriële Archeologie Zuid-Holland (VIAZ) heeft onlangs bij de gemeente de aandacht gevestigd op een uniek industrieel object: een uit stalen platen opgetrokken opslagloods aan de Achterhakkers. Uit archiefonderzoek is gebleken dat deze „prefabloods” in 1888 is gebouwd. De onderdelen van de loods zijn geleverd door de NV Forges d’Aiseau in België.

Dordrecht - „blikken” loods (1888).

De loods zal in de loop van dit jaar gesloopt worden, in verband met stadsvernieuwingsplannen. VIAZ heeft de projectontwikkelaar bereid gevonden mee te zullen werken aan een zorgvuldige demontage van de loods, waarna de loods als bouw pakket beschikbaar is voor een nieuwe locatie. Demontage van de loods is relatief eenvoudig, aangezien de platen van de loods met bouten aan elkaar zijn bevestigd. De demontage zal begeleid worden door de TU-Eindhoven, onder supervisie van architect Ed Schulte. Momenteel is er nog geen concreet herbestemmingsplan voor de loods. Indien bij FIEN aangesloten organisaties interesse hebben voor de loods, kunnen zij dit kenbaar maken aan Ed Schulte (tel. 01620-22315) of aan S. Huizinga, voorzitter VIAZ (tel. 078-135966). Er zal een documentatie over de loods worden vervaardigd,

welke zal worden gepubliceerd in de reeks: „Jammer, maar helaas...” van het Projectbureau Industrieel Erfgoed. Hiervoor moet nog naar fondsen gezocht worden.

Stichting Historie Grofkeramiek

De Stichting Historie Grofkeramiek houdt zich, naast het verzamelen en beschrijven van dakpantypen, ook bezig met de historie van bouwkeramiek. Eén van de bekendste bedrijven die bouwkeramiek fabriceerde, was de Tegelfabriek Westraven (voorheen Gebr. Ravesteyn) te Utrecht. Westraven produceerde bouwkeramiek, grèstegels, majolikatégels en andere keramische producten. Het geproduceerde bouwkeramische materiaal was vorstvrij en werd toegepast bij torenklokken, gevelstenen, afdeklijsten, trapbalusters, vensterbanktegels, brievenbussen, etc. Verschillende oude gebouwen in de regio, onder meer in Utrecht, Zaltbommel en Rotterdam, zijn voorzien van een bouwkeramische gevel of pui, veelal in de kleuren groen/grijs/blauw.

Met name gebouwen in art deco-stijl uit de periode 1920-1930 zijn voorzien van bouwkeramisch materiaal.

Een bekend voorbeeld in Utrecht was het modehuis Vinke aan het Vredenburg. Onlangs is dit gebouw gerenoveerd, waarbij helaas de oorspronkelijke pui werd gesloopt. Het bouwkeramiek, afkomstig van deze pui, verdween in de container.... Toch is niet alles verloren; eveneens in Utrecht bevindt zich aan de Biltstraat het voormalige OZEBI-zwembad, onlangs tot snookerhal verbouwd. In de geelgeglazuurde baksteenwanden bevinden zich verschillende bouwkeramische ornamenten, gefabriceerd bij Westraven.

De Stichting Historie Grofkeramiek is bezig met een inventariserend onderzoek naar gebouwen met bouwkeramische onderdelen. De stichting doet hierbij een oproep aan een ieder die weet te melden waar zich nog bouwkeramiek van de Faience- en Tegelfabriek Westraven bevindt. Signalering van bouwkeramiek van anderen (Tichelaar te Makkum, Porcelijnse Fles Delft) is natuurlijk ook welkom.

Stichting voor Historisch Onderzoek van Grofkeramische Industrieelproducten, sekretariaat: Notenlaan 44, 4254 CD Sleeuwijk. Tel. 01833-1906.

BERICHTEN

GRONINGEN

Wirdum: het Groninger architectenbureau Team 4 heeft een ruim vijf miljoen kostend restauratieplan ontwikkeld voor de voormalige steenfabriek „Rusthoven” in Wirdum. Opdrachtgever voor dit restauratieplan is de gemeente Loppersum, die het markante doch uiterst vervallen complex graag wil behouden. Vanwege de grote historische waarde van het complex heeft de gemeente onlangs besloten tot restauratie in plaats van sloop. De fabriek, gesticht in 1804 aan het Damster diep, is al in 1965 gesloten en inmiddels vervallen tot een ruïne. De karakteristieke ringoven verkeert echter nog in redelijke staat. Deze ringoven is in 1924 gebouwd naar een ontwerp van ingenieursbureau Timmer in Groningen en was indertijd één van de modernste in de provincie Groningen. De provincie wil vanuit cultuurhistorisch oogpunt in ieder geval één steenfabriek in de provincie behouden, als herinnering aan deze voor Groningen eens zo belangrijke bedrijfstak.

Na restauratie zou het complex kunnen gaan fungeren als provinciaal museum voor de baksteenfabricage, met als nevenfuncties een expositieruimte, atelierruimte en aanlegplaats voor boten; dit laatste in relatie tot het snel groeiende watertoerisme op het Damsterdiep.

De zeer waardevolle ringoven zou voor diverse projecten kunnen worden gebruikt, zoals de vervaardiging van keramische producten en als decor voor luxeuze „banquetten”.

De plannen kunnen echter alleen tot uitvoering komen als de gemeente Loppersum in overeenstemming komt met de huidige eigenaar. De restauratieplannen gaan uit van een maximumbedrag van een ton aan verwervingskosten. De vraagprijs van de eigenaar ligt momenteel hierboven.

FRIESLAND

Makkum: aardewerk- en tegelfabriek Koninklijke Tichelaar in Makkum zal dit jaar haar 400-jarig bestaan vieren. De onderneming is daarmee het oudste bedrijf van Nederland. In 1594 werd een „Tichelwerk aan de Zijlroede in Makkum” voor het eerst in de archiefstukken vermeld. In 1676 werd Freerk Jans, die zich tichelaar (= steenbakker) ging noemen, eigenaar van het bedrijf. Koninklijke Tichelaar heeft haar grote internationale bekendheid grotendeels te danken aan de productie van sier-aardewerk en tegels. Nog altijd wordt elk stuk met de hand gevormd en geschilderd, waarbij van oude technieken gebruik wordt gemaakt.

Daarnaast produceert Tichelaar geglazuurde dakpannen en worden regelmatig opdrachten voor beeldend kunstenaars en vormgevers uitgevoerd. In de loop van 1994 zal door middel van verschillende evenementen aandacht worden besteed aan dit bijzondere bedrijfsjubileum.

Voor informatie: Koninklijke Tichelaar Makkum, Postbus 11, 8754 ZN Makkum.

DRENTE

Coevorden: het Ministerie van WVC heeft de watertoren uit 1914 en het voormalige tramstation van de Drentse Stoomtram Maatschappij uit 1910 aan de Krimweg aangewezen als beschermd rijksmonument.

OVERIJSEL

Almelo: aan de haven Zuidzijde wordt momenteel gewerkt aan de nieuwbouw voor de rechtbank op het terrein van het voormalige hoofdkantoor van textiel fabriek Nijverdalen Ten Cate. Opvallend element temidden van de nieuwbouw is een karakteristiek hoektorentje, dat in 1910 door werknemers aan de directie van Ten Cate werd geschonken. Het torentje, in neo-renaïssancestijl gebouwd, wordt bekroond met een klok. Een nog op te richten stichting wil het torentje na de restauratie gaan gebruiken voor exposities. Daartoe krijgt het torentje aan de zijde van de nieuwbouw twee doorzichtige glazen wanden. In samenhang met het nieuwe paleis van justitie krijgt dit textielmonument een belangrijke rol als historische blikvanger in de stationsomgeving.

Hengelo: een speciaal opgericht projectbureau, „Bouwbuuro 't Lansink”, zal in april beginnen met de uitvoering van het woonverbeteringsproject voor tuindorp „'t Lansink”. Deze unieke fabriekswoonwijk is in 1911 in opdracht van staalfabrikant Stork gebouwd naar het Engelse voorbeeld van de tuinstad. In totaal zullen 550 woningen aan de buitenkant worden opgeknapt. Het project zal ca. vijf jaar

in beslag gaan nemen. De renovatie wordt uitgevoerd op basis van een beeldkwaliteitsplan van de Rijksdienst Monumentenzorg en „Het Oversticht”. In dit kwaliteitsplan worden de historische en bouwkundige aspecten van zowel de afzonderlijke panelen alsook de ruimtelijke indeling van het tuindorp beschreven.

Hengelo - tuindorp „'t Lansink”.

Hengelo: de gemeente Hengelo wil twee industriële objecten afvoeren van de lijst van kandidaat-rijksmonumenten. Deze lijst is naar aanleiding van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) tot stand gekomen. Het gaat om een zoutboortoren aan de Baardinksweg uit de jaren '20, eigendom van AKZO, en een ketelhuis met bijbehorende fabrieksschoorsteen aan de Industriestraat, eigendom van metaalfabriek Stork. Stork heeft bij de gemeente bezwaar aangetekend tegen plaatsing van deze objecten op de rijksmonumentenlijst, omdat het bedrijf het fabrieksterrein wil herinrichten en daarbij niet belemmerd wil worden door bedrijfspanden die niet gesloopt mogen worden.

Ook NS heeft bij de gemeente bezwaar aangetekend, naar aanleiding van de plaatsing op de monumentenlijst van de overkapping van het NS-station. NS is van mening dat de status van monument nadelig is voor de bedrijfsvoering. Overigens heeft de gemeente Hengelo zelf ook problemen met het plaatsen van de stationskap op de lijst, omdat de gemeente plannen heeft het station in westelijke richting te verplaatsen. Deze verplaatsing zou moeten gebeuren in het kader van een grootscheeps herinrichtingsplan voor de binnenstad. De stationsoverkapping, die dateert uit 1902, bestaat uit een geklonken staalconstructie en wordt door de gemeentelijke monumentencommissie gezien als een belangrijk technisch monument. Indien tot verplaatsing van het station wordt besloten, zou de stationskap mogelijk een nieuwe functie kunnen krijgen als de Museum Buurt Spoorweg (MBS) in de toekomst wordt doorgetrokken van Boekelo naar Hengelo.

Kampen: van oudsher was de tabaksindustrie een belangrijke bedrijfstak in deze Hanzestad. In 1945 waren er ca. honderd sigarenfabriekjes, elk met hun eigen merk. Aan het „sigarentijdperk” lijkt binnenkort een einde te komen, nu de laatste Kamper sigarenfabriek, „Oud Kampen”, dreigt te verdwijnen. „Oud Kampen” moet van moederbedrijf Ritmeester in Veenendaal de productie in Kampen stoppen en overhevelen naar Veenendaal. Na de oorlog daalde de sigarenomzet in Nederland dramatisch, slechts gespecialiseerde bedrijven, zoals Oud Kampen, welke kwaliteitssigaren produceerden, konden zich

alsnog slopen, indien de gemeente een voorbehoud in het nog af te sluiten koopcontract niet laat vervallen. Dit voorbehoud houdt in dat de gemeente de toren alleen koopt als de provincie het restauratieplan goedkeurt.

Hazerswoude - watertoren (1911).

Leiden: de VVD in Leiden wil dat de gemeente een inventarisatie maakt van belangwekkende industriële gebouwen in de gemeente. Dit voorstel deed VVD-raadslid P. J. Vonk, die de sloop van de Parmentiertextielfabriek betreurt. De VVD is voorstander van behoud van meelfabriek „De Sleutels” aan de Zijlsingel en wil mogelijkheden tot herbestemming gaan onderzoeken.

Middelharnis: aan de Oostelijke Achterweg staat een motorgemaal uit 1913. Het gemaal deed tot 1985 dienst voor de afvoer van polderwater uit de Menheerse Polder naar het Haringvliet. De oorspronkelijke Dinglerdieselmotor, waarmee het gemaal werd uitgerust, is in de oorlog vervangen door een elektromotor. In 1992 kreeg de Stichting Monumentenbehoud het gemaal in eigendom. De stichting wil het gemaal na het noodzakelijke herstel een museumfunctie geven.

Rotterdam: de gemeente Rotterdam wil de spoorhefbrug over de Koningshaven voordragen als rijksmonument. „De Hef” is sinds de ingebruikname van de spoorwegtunnel niet meer in gebruik. Nu de sloop van de vaste spoorwegbruggen over de Maas onlangs is voltooid, is De Hef het laatst overgebleven onderdeel van de bovengrondse spoorwegwerken. Er wordt onderzocht of de hefbrug een nieuwe functie kan krijgen als oeververbinding voor langzaam verkeer. Vooruitlopend op de eventuele toekenning van de status van rijksmonument, heeft de

gemeenteraad besloten gelden beschikbaar te stellen voor achterstallig onderhoud.

Stolwijk: het Hoogheemraadschap Krimpenerwaard heeft bij de gemeente Vlist plannen ingediend voor de bouw van twee nieuwe bruggen over de Vlist tussen Schoonhoven en Schoonhoven. De nieuwe bruggen zouden twee monumentale gietijzeren ophaalbruggen moeten vervangen. Eén van deze bruggen, de Beijersche Brug, is begin 1993 vernield door een aanrijding met een vrachtauto; de onderdelen van de brug liggen na een jaar nog steeds op de walkant. De Werkgroep Behoud Ophaalbruggen in de Krimpenerwaard (WBO) is tegen het voorstel van het heemraadschap en wil alle oude ophaalbruggen voordragen als provinciaal monument. De provincie staat achter dit voornemen en ziet zelfs mogelijkheden de bruggen de status van rijksmonument te verlenen. Ook de gemeente Vlist staat achter de doelstelling van de WBO. De vier gietijzeren ophaalbruggen over de Vlist, waaronder twee exemplaren bij Stolwijk, zijn vervaardigd door de Haagse ijzergieterij „Prins van Oranje” in 1888 en behoren tot de fraaiste in hun soort in Nederland.

ZEELAND

Middelburg: de schutsluis aan de Nieuwe Haven wordt gerestaureerd. Deze schutsluis, die tevens als keersluis fungeerde, is in 1740 aangelegd in het kader van de havenwerken. Naast de schutsluis bevindt zich het restant van een getijdemolen, die rond 1550 is gebouwd. De restauratiewerkzaamheden, die in februari zijn begonnen, liepen vertraging op doordat het niet lukte de sluis leeg te pompen. Vermoedelijk loopt het water door een lek in de sluiskade de sluis opnieuw binnen. De kosten van de restauratie zullen ca. f 965.000,- bedragen, op te brengen door de Rijksdienst Monumentenzorg, de provincie en de gemeente Middelburg.

NOORD-BRABANT

Helmond: aan de rijke industriële geschiedenis van Helmond herinnert anno 1994 niet veel meer. Een van de weinige overblijfselen uit de beginperiode van de Helmondse industrie is de fabrikantenvilla aan de Kanaaldijk-NW 47. Deze villa, uit archiefstukken bekend onder de naam: „Het Stamhuis”, werd in 1835 gebouwd in opdracht van de textielkoopman Johannes Bots. In 1857 kwam de villa in handen van de bekende textielfamilie Raymakers. Na diverse verbouwingen brandde het pand in 1982 gedeeltelijk uit, waarna provisorisch herstel volgde. De nieuwe eigenaar, Rabo Makelaars Peelland, begon in oktober 1993 met de restauratie van het in neo-classicistische stijl opgetrokken pand. De restauratie, die het pand in de oorspronkelijke staat terugbracht, is onlangs voltooid. Vooral van het interieur van het pand zijn nog veel authentieke elementen bewaard gebleven, zoals de gestucte plafonds, marmeren vloeren en een houten wenteltrap. Markant element aan de buitenzijde is de houten vierkante klokkestoel op het dak. De restauratiekosten, één ton, werden gedeeltelijk gesubsidieerd, omdat het hier een rijksmonument betreft. Aan de achterzijde van de villa bevinden zich nog enkele vervallen bijgebouwen, waarin onder meer ooit een kaarsenfabriek was gevestigd. Deze gebouwen hebben volgens de Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant industrieel-archeologische waarde, maar eigenaar Rabo-Makelaars voelt weinig voor herstel van deze gebouwen.

handhaven. Het gemeentebestuur van Kampen en de OR van Oud Kampen verzetten zich tegen de sluitingsplannen.

FLEVOLAND

Kraggenburg: de statencommissie voor ruimtelijke ordening van de provincie Flevoland wil een halve ton uittrekken voor de restauratie van de voormalige lichtopstand van Oud-Kraggenburg. De lichtopstand maakt deel uit van een lichtwachterswoning uit 1845. Het complex, dat verder bestaat uit een basalten strekdam en een kleine vluchthaven met loopbrug, is oorspronkelijk in de Zuiderzee aangelegd ten behoeve van het scheepvaartverkeer dat vanaf de IJssel de Zuiderzee opvoer. Na de drooglegging van de Noordoostpolder heeft dit waterbouwkundige monument zijn functie verloren en ligt nu geïsoleerd in het zuidoostelijk deel van de Noordoostpolder. De originele lichtopstand zal worden afgebroken en worden overgebracht naar het Museum Schokland om verder verval tegen te gaan. De lichtwachterswoning wordt nog particulier bewoond.

GELDERLAND

Groenlo: de Stichting Stoomhoutzagerij Groenlo gaat een fondsenwervingscampagne beginnen om 4,5 ton bij elkaar te krijgen voor de instandhouding van de museumhoutzagerij. In totaal is een bedrag van 7,5 ton nodig voor de exploitatie, waarvan minister d'Ancona al drie ton heeft geschonken bij de overdracht van de zagerij aan de stichting in 1993. Voor het resterende bedrag zullen zo'n driehonderd sponsorverzoeken naar bedrijven in heel Nederland die iets met houtverwerking te maken hebben, worden verstuurd. Als tegenprestatie krijgen sponsors toegang tot een galadiner in het Openluchtmuseum te Arnhem, het lidmaatschap van de Vrienden van de Stoomhoutzagerij en naamsvermelding op een plaquette. In eerste instantie zal met het bijeengebrachte geld achterstallig onderhoud aan de zagerij en de stoommachine uit 1900 worden weggewerkt. De gemeente Groenlo onderhandelt met een projectontwikkelaar over de mogelijkheid een hotel/restaurant op het museumterrein te bouwen, in combinatie met een ruimere openstelling van de zagerij. De houtzagerij, opgericht in 1914 door de gebroeders Nahuis, is één van de laatste overgebleven complete stoomhoutzagerijen in Nederland. Het complex was tot voor kort eigendom van het Openluchtmuseum in Arnhem.

Kootwijk: de PTT wil het zenderdorp Kootwijk op de Veluwe nieuw leven inblazen. Aanvankelijk wilde de PTT het zendercomplex geleidelijk ontmantelen en geheel slopen. Op het terrein is de dienst Antennebouw en de dienst straal- en satellietverbindingen gevestigd. Voor deze diensten zal binnenkort een nieuw complex worden gebouwd ter vervanging van de oude barakken uit de dertiger jaren. Onbetwist hoogtepunt van het oorspronkelijke zendercomplex vormt het grote betonnen zendgebouw, ontworpen door de Duitse architect Julius Luthmann in 1923. Dit zendergebouw wordt vanwege zijn gigantische afmetingen ook wel de „kathedraal van Kootwijk” genoemd. Het in expressionistische stijl opgetrokken gebouw was bestemd voor het onderhouden van radioverkeer met Nederlands-Indië. Sinds de komst van satellieten in het radioverkeer vervult dit „zenderpaleis” alleen nog een functie voor het radioverkeer met de scheepvaart. In het kader van de nieuwbouwplannen van de PTT zal het

zendergebouw, dat op de rijksmonumentenlijst staat, gespaard blijven, evenals de monumentale betonnen watertoren, eveneens ontworpen door Luthmann.

Winterswijk: de stichting Venemansmolen, die ijvert voor herstel van de romp van de voormalige windmolen bij de Rondweg-Zuid, wil het te restaureren molencomplex uitbreiden met een voormalige stoomhoutzagerij uit Wehl. De eventuele reconstructie van deze nog complete houtzagerij past uitstekend in de toekomstige museale opzet van het molencomplex, dat een beeld moet geven van oude streekambachten in de Achterhoek. Onderdeel van het restauratieplan van de molen is het herstel van de dieselmaalderij, waarin zich nog een dieselmotor uit 1935 bevindt.

UTRECHT

Utrecht: de watertoren aan het Lauwerhof in Utrecht is onlangs gerenoveerd. De toren, in 1895 gebouwd, heeft nog steeds een functie voor het waterleidingnet. Het onderste deel van de toren doet dienst als Waterleidingmuseum. De renovatie had betrekking op de gevels, die danig verontreinigd waren. De gevels zijn nu voorzien van een waterafstotende laag, het voegwerk en de scheuren in de torenwand zijn hersteld.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: Toneelgroep Amsterdam verhuist in augustus 1994 naar een nieuwe (tijdelijke) locatie: het voormalige transformatorhuis op het terrein van de Westergasfabriek in Amsterdam. Het transformatorhuis is vanwege zijn grote afmetingen heel geschikt voor theatervoorstellingen. Het gebouw biedt mogelijkheden voor een flexibel gebruik, zoals verplaatsbare tribunes. De renovatie van het gebouw blijft beperkt tot de inbouw van tribunes, de inrichting van kleedkamers en de bouw van toiletten en een foyer. De renovatiekosten zullen ca. f 400.000,- bedragen. De toneelgroep zal het gebouw voorlopig voor de periode van een jaar huren van de stadsdeelraad Westerpark. In het kader van het herinrichtingsplan voor het gasfabrieksterrein zal het transformatorhuis uiteindelijk worden gesloopt.

Haarlem: de al jaren niet meer in gebruik zijnde broodfabriek „De Vooruitgang” in de Meester Cornelisstraat dreigt te verdwijnen. De eigenaar, supermarktketen Deka, wil op de plaats van de fabriek woningen neerzetten. De provincie Noord-Holland heeft de gemeente Haarlem voorgesteld de fabriek, een in de Amsterdamse Schoolstijl gebouwd pand uit 1927, op de rijksmonumentenlijst te plaatsen.

Den Helder: de stichting Nautische Monumenten wil een levend museum realiseren aan de zuidkant van de oude Rijkswerf, die onlangs door de marine is verlaten. Het Rijkswerfterrein is van grote historische betekenis voor Den Helder. Op de werf is een groot aantal belangwekkende bedrijfspanden te vinden, zoals de houten onderhoudsloodsen voor kanonneerboten, werkplaatsen en het droogdokpompgebouw. De stichting Nautische Monumenten wil een nautisch kwartier aanleggen in de keerkom van de maritieme binnenhaven, ook wel het Boerenverdriet genaamd. Onderdeel van de plannen is het herstel van een oude scheepshelling.

IJmuiden: in de voormalige Visserijschool aan de Havenkade zal het IJmuider Zee- en Havenmuseum worden gevestigd. Sinds 1991 werkt een groep vrijwilligers aan het herstel van het gebouw. Het toekomstige museum

zal een beeld geven van het culturele en historische erfgoed van IJmuiden en Velsen en van het zee- en havenbedrijf en de industrie. In het hoogste punt van het museum, de toren, is een werkend radarstation gebouwd. In de eerste zalen die worden ingericht, wordt aandacht besteed aan onderwerpen als de geschiedenis van het Noordzeekanaal (met een maquette van het sluizencomplex), de pieren, de metaal-, papier- en offshore-industrie. In de afdeling voor thematische exposities zullen wisselende onderwerpen aan bod komen, zoals de loodsdienst, IJmuiden in de tweede wereldoorlog en de geschiedenis van het bergingsbedrijf Wijsmuller.

Het streven is het museum begin 1994 voor het publiek open te stellen.

Wormer: de restauratie van de gevels van het Lassiecomplex aan de Veerdijk (zie *Industria* 1993/1) is uitgesteld. Sara Lee/Douwe Egberts, het Lassie-moederbedrijf, heeft een jaar na aankondiging van de restauratie nog geen definitief groen licht gegeven. Het was de bedoeling in 1993 met het werk aan te vangen en het over drie jaar uit te smeren. Er ligt een goedgekeurd plan om de monumentale panden voor 4,8 miljoen op te knappen. De Provincie heeft een bijdrage van ca. anderhalf miljoen gulden toegezegd.

Het rijstpakhuis Mercurius wordt definitief niet het nieuwe gemeentehuis van Wormerland (zie ook *Industria* 1993/4). Wat er met het in slechte staat verkerende pakhuis gaat gebeuren, is onbekend. Eigenaar Sara Lee/Douwe Egberts berust in de weigering tot het afgeven van een sloopvergunning. Het betonnen rijstpakhuis maakt deel uit van de beroemde Zaanwand.

Zaandam: een centraal Zaanse Museum op of nabij de Zaanse Schans mag op financiële steun van het bedrijfsleven rekenen. Dat niet alleen: ter bevordering van het toerisme is zo'n slordige 7,5 miljoen gulden uit de regio Amsterdam voor de Zaanse Schans beschikbaar. De Stichting Steun Musea Zaanstreek is in een voorbereidend stadium wat betreft het realiseren van een Zaanse Museum. In dit museum zou de industriële geschiedenis van de streek een prominente plaats gaan innemen. Er is enige haast geboden, want zowel de papier- als de cacao-industrie zijn op zoek naar een museale locatie voor de geschiedenis van hun bedrijfstak. Deze zouden prima op hun plaats zijn in een Zaanse Museum. De streek kende in de 17e en 18e eeuw een bloeiende (wind)papierindustrie, was de bakermat van het Van Gelderconcern en is met 7,5% van de wereldomzet het gebied waar de meeste cacaobonen van de wereld worden verwerkt.

ZUID-HOLLAND

Alphen aan den Rijn: in de hoek tussen de Heimanswetering en de Oude Rijn staan drie monumentale negentiende-eeuwse woonhuizen, oorspronkelijk gebouwd als directievilla's voor de dakpanfabriek van Van Oordt. De villa's, met de illustere namen: „Vredelust”, „Langgewenscht” en „Nuova”, verkeren in vervallen staat. De eigenaar, Redland Dakpanfabrieken, verlaat het bedrijfsterrein waarop de villa's staan eind 1994 en wil de villa's slopen om de grond „schoon” te kunnen verkopen. De gemeente, die de villa's op de gemeentelijke monumentenlijst heeft gezet, verzet zich tegen de sloopplannen van Redland. Een bezwaarschrift van Redland tegen plaatsing op de monumentenlijst werd juni 1993 ongegrond verklaard. Er loopt nu een AROB-procedure bij de gemeente.

Een bijkomend probleem is, dat de grond waarop de villa's staan, de bestemming bedrijfsterrein heeft, zodat bij verkoop van de grond aan een ander bedrijf sloop van de villa's mogelijk is. Naast de villa's staan op het terrein nog een aantal belangwekkende bedrijfsmonumenten, die herinneren aan de dakpanindustrie: een droogschuur voor dakpannen en een aantal unieke negentiende-eeuwse dakpanovens, die in oorspronkelijke staat verkeren. Ook voor deze gebouwen is de toekomst onzeker.

Alphen aan den Rijn - fabrikantenvilla „Nuova” (ca. 1880).

Gouda: in de industriële geschiedenis van Gouda namen wasserijen vanouds een belangrijke plaats in. Voor de twee laatste nog aanwezige wasserijen, „De drie Nootenboomen” aan de Kattensingel en „Het Wapen van Amsterdam” aan de Blekerssingel, ziet de toekomst er somber uit. Bouw- en renovatieplannen voor beide voormalige stoomwasserijen worden regelmatig aangekondigd, maar niet uitgevoerd. Van wasserij „De drie Nootenboomen” is na een gedeeltelijke sloop nog de bijzonder fraaie ingangspartij overgebleven met de sierlijke gevelsteen. Ook dit restant zou aanvankelijk moeten wijken voor de nieuwbouw van een hotel met appartementen, maar de onderhandelingen met de projectontwikkelaar zijn vastgelopen. Ook de nieuwbouwplannen op de plaats van wasserij „Het Wapen van Amsterdam” gaan voorlopig niet door, omdat het bouwplan afgekeurd is door de gemeentelijke monumentencommissie.

Inmiddels verkeert dit bedrijfspand in vervallen staat.

Hazerswoude: de gemeente Rijnwoude heeft de met sloop bedreigde watertoren aan de Hazerswoudse Rijndijk gekocht van het Waterleidingbedrijf Zuid-Holland (WZHO) voor het symbolische bedrag van één gulden. De WZHO wilde de toren slopen, mede gezien de slechte staat van de betonnen draagconstructie. Inmiddels heeft zich op de valreep een particuliere gegadigde gemeld voor de toren: het betonrenovatiebedrijf MTS BV in Hazerswoude. Dit bedrijf wil de toren na renovatie en aanpassing gebruiken als kantoor. De toren, gebouwd in 1915 naar een ontwerp van architect Schotel, zal door de gemeente worden doorverkocht aan MTS BV, die de toren gedeeltelijk in eigen beheer zal gaan renoveren. De gemeente zal een ton bijdragen aan de restauratiekosten, de provincie een halve ton, aangezien de watertoren een provinciaal monument is.

Voordat het zover is, zal eerst de uitspraak van een AROB-procedure moeten worden afgewacht, die de WZHO voert tegen de gemeente. De WZHO wil de toren namelijk